

ภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทยและการใช้สมุนไพร ในตำบลบ่อเงิน

อำเภอลาดหลุมแก้ว จังหวัดปทุมธานี

The study of Thai Folk Medicine and Herbal Usage in Bo Ngoen Tambon,

Lardlumkaeow District, Pathumthani Province

กัญญ์ศยา อัครศิริรัตน^{1*} และ ขนิษฐา มีประดิษฐ์¹

¹สาขาการแพทย์แผนไทย วิทยาลัยการแพทย์แผนไทย มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลธัญบุรี

อำเภอธัญบุรี จังหวัดปทุมธานี 12110

*E-mail: kunthasaya_a@rmUTT.ac.th

บทคัดย่อ

การศึกษาภูมิปัญญาด้านการแพทย์แผนไทยและการใช้สมุนไพรในตำบลบ่อเงิน อำเภอลาดหลุมแก้ว จังหวัดปทุมธานี มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาและเก็บรวบรวมองค์ความรู้ภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทยของประชาชนและหมอพื้นบ้านในพื้นที่ เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย 1) แบบสอบถามการใช้ประโยชน์จากพืชสมุนไพร 2) แบบสัมภาษณ์หมอพื้นบ้าน จากการสอบถามประชาชนพบผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่เป็นเพศหญิงคิดเป็นร้อยละ 58.72 มีอายุระหว่าง 51-60 ปี มีการศึกษาระดับประถมศึกษาหรือต่ำกว่า ส่วนใหญ่อาชีพเกษตรกร มีประสบการณ์ในการใช้สมุนไพรคิดเป็นร้อยละ 67.60 ผู้ที่เคยใช้สมุนไพร ให้เหตุผลที่เลือกใช้สมุนไพร เพราะมีความสะดวกในการใช้ โดยมีแหล่งที่มาของข้อมูลในการใช้สมุนไพรจากคนในครอบครัวสืบทอดกันมาคิดเป็นร้อยละ 54.17 และแหล่งของสมุนไพรที่นำมาใช้คือจากบริเวณที่ปลูกในบ้านมากที่สุดคิดเป็นร้อยละ 67.02 พบการใช้พืชที่ใช้เฉพาะเป็นยาสมุนไพร จำนวน 31 ชนิด 21 วงศ์ และจากการสัมภาษณ์หมอพื้นบ้าน จำนวน 15 คน พบว่ามีความรู้องค์ความรู้ด้านการแพทย์แผนไทยในการใช้สมุนไพรที่แตกต่างกัน การผลิตยาสมุนไพรในรูปแบบชาลูกกลอน และการรักษาด้วยศาสตร์การแพทย์แผนไทยด้วยการกดจุด การพ่นยา การดูแลมารดาหลังคลอดและพิธีกรรมบำบัด

คำสำคัญ: ภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทย, การใช้สมุนไพร, หมอพื้นบ้าน

Received: May 15, 2018

Revised: June 12, 2018

Accepted: June 14, 2018

Abstract

The study of Thai Folk Medicine and Herbal Usage in Bo Ngoen Tambon, Lardlumkaew District, Pathumthani Province. The objective was to study and gather Thai traditional medicines and folk healers. The instrumentation need were 1) A questionnaire (use of herbal plants) 2) Semi-structured interview of folk healers. The results revealed that the majority of the respondents were female comprising 58.72 percent with aged ranging from 51 to 60 years and having elementary education or less. Most of them were agriculturists with 67.60 percent experience in the use of herbs. The reason why they use herbs was because herbs are easy to use. Most knowledge they had about herbs were inherited from their ancestors (54.17%). Moreover, the herbs they used come from the plants they grew at home which totaled to 67.02 percent. They could find 31 types of useful from 21 families. The interview was performed with 15 Thai traditional healers and the treatment included the use of herbal medicines in distillation form. The herbal medicines were made in pills and another treatment of sweeping, spray treatment, post-partum care and treatment rituals.

Keywords: Thai folk medicine, herbal usage, Thai traditional healers

1. บทนำ

ภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทย เป็นพื้นความรู้ความสามารถเกี่ยวกับการแพทย์แผนไทย [1] โดยเป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิต มีทั้งความเชื่อ พิธีกรรม วัฒนธรรม ประเพณี และการใช้ประโยชน์จากทรัพยากร เชื่อมโยงกับสังคม วัฒนธรรม และสภาพแวดล้อมที่แตกต่างกันทำให้มีเอกลักษณ์เฉพาะถิ่น การดูแลสุขภาพตามศาสตร์การแพทย์แผนไทยจึงเป็นตามคติความเชื่อและการดำเนินชีวิตซึ่งแตกต่างกันในแต่ละท้องถิ่น และจากแผนยุทธศาสตร์ชาติการพัฒนาภูมิปัญญาไทย สุขภาพวิถีไท ฉบับที่ 2 (พ.ศ. 2555-2559) มินโยบายและยุทธศาสตร์ระดับชาติ ในการพัฒนาภูมิปัญญาท้องถิ่น ด้านสุขภาพ การแพทย์แผนไทย การแพทย์พื้นบ้าน และการแพทย์ทางเลือกอย่างต่อเนื่อง ซึ่งปัจจุบันเป็นที่ยอมรับกันแล้วว่าการแพทย์แผนปัจจุบันเพียงอย่างเดียวไม่สามารถแก้ปัญหาสุขภาพได้ เนื่องจากเป็นระบบการแพทย์ที่มีราคาสูง ต้อง

พึ่งเวชภัณฑ์ อุปกรณ์ทางการแพทย์จากต่างประเทศ ซึ่งเป็นข้อจำกัดที่สำคัญที่ทำให้การแพทย์แผนปัจจุบันไม่สามารถให้บริการประชาชนได้อย่างทั่วถึงและเท่าเทียมกัน [2] การศึกษาภูมิปัญญาด้านการแพทย์แผนไทยในการดูแลสุขภาพจึงเป็นประโยชน์อย่างยิ่งต่อวงการการแพทย์ เพราะนอกจากจะเป็นการอนุรักษ์และสืบทอดภูมิปัญญาของชาติให้คงอยู่แล้วยังเป็นการลดภาระค่าใช้จ่ายในการดูแลสุขภาพ งานวิจัยนี้ได้ศึกษาภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทยเชิงการอนุรักษ์และการใช้ประโยชน์ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาและเก็บรวบรวมองค์ความรู้ภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทย

2. วัตถุประสงค์และวิธีดำเนินการวิจัย

2.1 วัตถุประสงค์

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่

2.1.1 แบบสอบถาม (Questionnaire) ใช้รูปแบบวิจัยเชิงปริมาณ (Quantitative Research)

สำหรับสอบถามประชาชนในตำบลบ่อเงิน อำเภอลาดหลุมแก้ว จังหวัดปทุมธานี ประกอบด้วย 2 ส่วน คือ ส่วนที่ 1 ข้อมูลส่วนตัว และส่วนที่ 2 เป็นแบบสอบถามเกี่ยวกับการใช้ประโยชน์จากสมุนไพร โดยแบบสอบถามได้นำไปทดลองใช้กับกลุ่มตัวอย่างที่มีลักษณะใกล้เคียงกันกับกลุ่มเป้าหมายที่จะศึกษาเพื่อตรวจสอบความถูกต้องของเนื้อหา

2.1.2 แบบสัมภาษณ์ หอมพื้นบ้านใช้รูปแบบวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) เป็นการสัมภาษณ์แบบเชิงลึก (In-depth Interview) และวิธีการสัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้าง (Non-Structured Interview) ใช้การสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participation Observation) สำหรับสัมภาษณ์หอมพื้นบ้าน

2.2 วิธีดำเนินการวิจัย

วิธีดำเนินการวิจัยเป็น 2 ระยะ ได้แก่ ระยะที่ 1 เก็บข้อมูลด้านการใช้ประโยชน์จากภูมิปัญญาการแพทย์พื้นบ้านไทย ด้านการใช้ประโยชน์จากพืชสมุนไพร ระยะที่ 2 เก็บข้อมูลด้านภูมิปัญญาการรักษา และการใช้ประโยชน์จากสมุนไพร ใช้แบบสัมภาษณ์หอมพื้นบ้าน โดยมีระยะเวลาในการเก็บข้อมูลระหว่างเดือนมิถุนายน 2558 ถึง สิงหาคม 2560

พื้นที่ในการวิจัย ตำบลบ่อเงิน อำเภอลาดหลุมแก้ว จังหวัดปทุมธานี ประกอบด้วย 7 หมู่บ้าน ได้แก่ หมู่ 1 บ้านคลองบางหลวง, หมู่ 2 บ้านคลองบางหลวง, หมู่ 3 บ้านบ่อเงิน, หมู่ 4 บ้านคลองบางหลวง, หมู่ 5 บ้านคลองบางหลวง, หมู่ 6 บ้านคลองแซยิด และหมู่ 7 บ้านคลองแซยิด (รูปที่ 1) มีครัวเรือนประมาณ 5,000 ครัวเรือน ลักษณะพื้นที่

โดยทั่วไปเป็นที่ราบลุ่ม เหมาะแก่การทำนา และเพาะปลูก

ระยะที่ 1 ดำเนินการดังนี้

1) ประสานงานกับองค์การบริหารส่วนตำบลบ่อเงิน เพื่อสอบถามข้อมูลเบื้องต้นของประชากรในพื้นที่

2) ลงสำรวจพื้นที่ และประสานงานกับโรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบล ภายในตำบลบ่อเงิน เพื่อขอชี้แจงรายละเอียดการเก็บข้อมูลกับอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้านทุกหมู่บ้าน เพื่อทำการแจกแบบสอบถามให้แก่ประชาชนทุกครัวเรือน

3) เก็บรวบรวมแบบสอบถาม

4) คัดเลือกแบบสอบถามที่สมบูรณ์ และครบถ้วน เพื่อนำมาวิเคราะห์ข้อมูลทางสถิติเชิงพรรณนา (Descriptive statistic)

ระยะที่ 2 ได้ข้อมูลมาจากระยะที่ 1 โดยสอบถามและสำรวจพบหอมพื้นบ้านที่ได้รับการยอมรับจากชุมชน และนำมาศึกษาต่อ โดยดำเนินการตามขั้นตอน ดังนี้

1) สร้างสัมพันธภาพกับหอมพื้นบ้าน โดยผู้วิจัยจะแนะนำตัวเอง ชี้แจงวัตถุประสงค์ของการวิจัยและกระบวนการวิจัย

2) ทำการเก็บรวบรวมข้อมูลโดยการสัมภาษณ์แบบเชิงลึก และการสังเกตแบบมีส่วนร่วม

3) การบันทึกภาคสนาม (Field Notes) โดย การสัมภาษณ์และบันทึกด้วยเครื่องบันทึกเสียง และทำการถอดการบันทึกภายหลัง

4) นำข้อมูลที่ได้มาจัดเรียบเรียง วิเคราะห์องค์ความรู้ที่ได้ สรุป และเขียนรายงานในรูปแบบบรรยาย

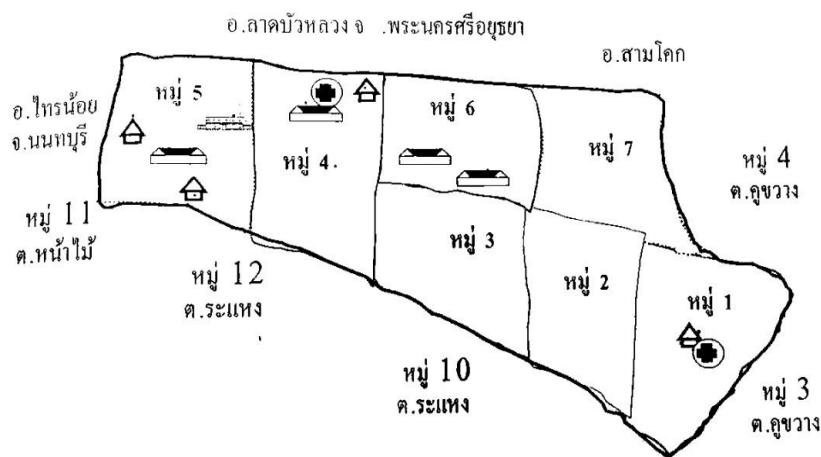
3. ผลการวิจัยและวิจารณ์ผลการวิจัย

3.1 ผลการวิจัย

3.1.1 ข้อมูลทั่วไปและข้อมูลความรู้ในการใช้สมุนไพรของประชาชน

จากแบบสอบถามจำนวน 4,432 ชุด คัดเลือกเฉพาะชุดที่ข้อมูลครบถ้วน และสมบูรณ์ ได้ 889 ชุด พบว่าผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่เป็นเพศหญิงคิดเป็นร้อยละ 58.72 ส่วนใหญ่มีอายุระหว่าง 51-60 ปี คิดเป็นร้อยละ 27.00 มีการศึกษาระดับประถมศึกษาหรือต่ำกว่า คิดเป็นร้อยละ 55.80

ส่วนใหญ่อาชีพเกษตรกร คิดเป็นร้อยละ 28.68 มีประสบการณ์ในการใช้สมุนไพรคิดเป็นร้อยละ 67.60 ผู้ที่เคยใช้สมุนไพร ให้เหตุผลส่วนใหญ่ที่เลือกใช้สมุนไพร เพราะมีความสะดวกในการใช้ คิดเป็นร้อยละ 46.18 เหตุผลรองลงมา คือ มีความปลอดภัย คิดเป็นร้อยละ 13.89 โดยมีแหล่งที่มาของข้อมูลในการใช้สมุนไพรจากคนในครอบครัวสืบทอดกันมามากที่สุดคิดเป็นร้อยละ 54.17 และแหล่งของสมุนไพรที่นำมาใช้คือจากบริเวณที่ปลูกในบ้านมากที่สุดคิดเป็นร้อยละ 67.02 และจากการสอบถาม

รูปที่ 1 แสดงลักษณะที่ตั้ง และเขตติดต่อของตำบลบ่อเงิน (ที่มา : องค์การบริหารส่วนตำบลบ่อเงิน)

เกี่ยวกับการใช้ประโยชน์จากสมุนไพรของประชาชน โดยสอบถามชื่อ ส่วนของสมุนไพรที่ใช้ และการนำไปใช้ประโยชน์ด้านต่าง ๆ พบว่าใช้เฉพาะเป็นยารักษาโรค 31 ชนิด ใช้เป็นอาหาร 3 ชนิด ยารักษาโรคและบำรุงร่างกาย 1 ชนิด ใช้เป็นทั้งยารักษาโรคและอาหารรวม 15 ชนิด ใช้เป็นทั้งยารักษาโรค บำรุงร่างกาย และอาหารรวม 4 ชนิด ใช้เป็นทั้งยารักษาโรค อาหาร และพิธีกรรมความเชื่อ 1 ชนิด ใช้เป็นทั้งยารักษาโรค อาหาร พิธีกรรมความ

เชื่อ และเครื่องใช้สอย 1 ชนิด ใช้เป็นทั้งยารักษาโรค อาหาร สิ่งปลูกสร้าง เครื่องใช้สอย และสารไล่แมลง 1 ชนิด ใช้เป็นทั้งบำรุงร่างกายและอาหารรวม 2 ชนิด ใช้ทั้งบำรุงร่างกาย อาหาร สิ่งปลูกสร้าง เครื่องใช้สอย และเชื้อเพลิง 1 ชนิด ใช้อาหารและใช้เสริมความงาม 1 ชนิด ใช้ย้อมผ้า 1 ชนิด และใช้ไล่แมลง 1 ชนิด โดยแบ่งตามวงศ์พืชได้ 34 วงศ์ เฉพาะที่ใช้เป็นยารักษาโรค 21 วงศ์ ได้แก่ วงศ์ ACANTHACEAE (ฟ้าทะลายโจร) รังจืด เสดด พังพอน

ตัวเมียและเหงือกปลาหมอ) วงศ์ AMARYLLIDACEAE (พลับพลึง) วงศ์ ANNONACEAE (น้อยหน่า) วงศ์ ARALIACEAE (หนุมานประสานกาย) วงศ์ ASTERACEAE (แปะตำปึง สาบเสือ และหนานเฉาเหว่ย) วงศ์ ASPHODELACEAE (ว่านหางจระเข้) วงศ์ COMBRETACEAE (สะ แ ก) วงศ์ COMMELINACEAE (ห ญั่ ำ ใ ฝ่ ใ ้) วงศ์ EUPHORBIACEAE (มะ ข ำ ม ป้อ ม) วงศ์ FABACEAE (ชุมเห็ดเทศ) วงศ์ GRAMINEAE

(อ้อยแดง) วงศ์ LAMIACEAE (กะเพราแดง) วงศ์ MALVACEAE (กระเจี๊ยบแดง) วงศ์ MORACEAE (ข นู น) วงศ์ PIPERACEAE (พ ลู) วงศ์ PUNICACEAE (ทับ ทิม) วงศ์ RUTACEAE (มะกรูด) วงศ์ SOLANACEAE (มะแว้งเครือ) วงศ์ STEMMONACEAE (หนอนตายหยาก) วงศ์ ZINGIBERACEAE (กระชาย ขมิ้นชัน จิง ข่า ไพล) และวงศ์ VITACEAE (เพชรสังฆาต) (รูปที่ 2, ตารางที่ 1)

รูปที่ 2 รางจืด (*Thunbergia laurifolia* Lindl.)

ตัวอย่างสมุนไพรที่พบบริเวณชุมชนในตำบลบ่อเงิน อำเภอลาดหลุมแก้ว จังหวัดปทุมธานี

ตารางที่ 1 สมุนไพรที่พบการนำไปใช้ประโยชน์เฉพาะด้านยารักษาโรค

ชื่อท้องถิ่น	ชื่อวิทยาศาสตร์	การใช้ประโยชน์		
		ส่วนที่ใช้	การใช้ประโยชน์	วิธีการใช้
ฟ้าทะลายโจร	<i>Andrographis paniculata</i> (Burm.f.) Wall.ex Nees.	ใบแก่	แก้ไข้ แก้เจ็บคอ	นำใบมาต้มกับน้ำ แล้วดื่มหรือรับประทานใบสด ครั้งละ 3-5 ใบ
รางจืด	<i>Thunbergia laurifolia</i> Lindl.	ใบแก่	แก้ไข้ แก้ร้อนใน ขับสารพิษในร่างกาย	นำใบไปตากแห้ง นำมาต้มกับน้ำดื่ม
เสลดพังพอนตัวเมีย	<i>Clinacanthus nutans</i> (Burm. f) Lindau.	ใบแก่	รักษางูสวัด และบาดแผลที่ถูกแมลงกัด	นำใบมาขยี้แล้วทาบริเวณที่เป็นหรือนำไปตำผสมกับเหล้าขาว
เหงือกปลาหมอ	<i>Acanthus ebracteatus</i> Vahl.	ใบแก่	แก้ผดผื่นคัน	นำใบมาต้มกับน้ำ แล้วนำน้ำไปอาบ
พลับพลึง	<i>Crinum asiaticum</i> L.	ใบแก่	แก้ปวดเมื่อย กล้ามเนื้อ	นำใบสดมาวางไฟอ่อนๆ นำมาพันบริเวณที่มีอาการปวดเมื่อย
น้อยหน่า	<i>Annona squamosa</i> L.	ใบแก่	ฆ่าเหา	นำใบสดตำผสมกับน้ำ พอกที่ศีรษะทิ้งไว้แล้วล้างออก
หนุมาน ประสานกาย	<i>Schefflera leucantha</i> R.Vig.	ใบแก่	แก้หอบหืด	ใช้ใบสดมาต้มกับน้ำ แล้วดื่ม
เปี๊ยะดำปิ้ง	<i>Gynura divaricata</i> (L.) DC.	ใบแก่	ช่วยสมานแผล	ใช้ใบสดตำให้แหลก แล้วพอกบริเวณที่เป็นแผล
สาบเสือ	<i>Chromolaena odorata</i> (L.) R.M. King & H. Rob.	ใบ	ช่วยห้ามเลือด	ใช้ใบสดมาตำและพอกบริเวณที่มีบาดแผลเลือดออก

หนานเฉาเหว่ย	<i>Gynura procumbens</i> (Lour.) Merr.	ใบแก่	แก้ปวดศีรษะ แก้ไอ	ใช้ใบสด รับประทาน 3-5 ใบ
ว่านหางจระเข้	<i>Aloe vera</i> (L.) Burm.f.	ใบ	แก้แผลพุพอง	ใช้วุ้นจากใบมาทา บริเวณที่เป็น
สะแก	<i>Combretum</i> <i>quadrangulare</i> Kurz.	เมล็ดแก่	ถ่ายพยาธิในเด็ก	นำเมล็ด 1 ช้อนโต๊ะ ผสมกับไข่ 1 ฟอง ทอดรับประทาน
หญ้าไผ่น้ำ	<i>Tradescantia</i> <i>fluminensis</i>	ทั้งต้น	บำรุงไต	นำต้นสดมาต้มกับ น้ำ แล้วดื่ม
มะขามป้อม	<i>Phyllanthus emblica</i> L.	ผลแก่	แก้ไอ ขับเสมหะ	ใช้ผลสด รับประทาน
ชุมเห็ดเทศ	<i>Senna alata</i> (L.) Roxb.	ใบ	แก้ท้องผูก	นำใบสดมาต้มกับ น้ำ แล้วดื่ม
อ้อยแดง	<i>Saccharum officinarum</i> L.	ทั้งต้น	ขับปัสสาวะ	นำต้นสดมาคั้นน้ำ ดื่ม
กะเพราแดง	<i>Ocimum tenuiflorum</i> Linn.	ใบ	แก้ท้องอืด ท้องเฟ้อ	นำใบสดมาชงกับ ปูนแดง ทาบริเวณ หน้าท้องในเด็กเล็ก สำหรับผู้ใหญ่ใช้ใบ สดต้มกับน้ำ แล้วดื่ม
หญ้าหนวดแมว	<i>Orthosiphon aristatus</i> (Blume) Miq.	ทั้งต้น	ขับปัสสาวะ	นำต้นสดมาต้มกับ น้ำ แล้วดื่ม
กระเจี๊ยบแดง	<i>Hibiscus sabdariffa</i> L.	กลีบ เลี้ยง	แก้ปัสสาวะขัด	นำกลีบเลี้ยงตากให้ แห้ง บดเป็นผง ชง กับน้ำเดือด 1 แก้ว
ขนุน	<i>Artocarpus</i> <i>heterophyllus</i> Lam.	ราก	แก้ท้องร่วง	นำรากของต้นขนุน มาต้มกับน้ำแล้วดื่ม
พลู	<i>Piper betle</i> Linn.	ใบแก่	รักษาผื่นคันจาก แมลงกัดต่อย	ใช้ใบสดมาตำผสม เหล้า ทาบริเวณที่มี อาการ

ทับทิม	<i>Punica granatum</i> L.	เปลือก ผล	แก้ท้องเสีย	นำเปลือกผลมาต้ม กับน้ำ แล้วดื่ม
มะกรูด	<i>Citrus hystrix</i> DC.	ผลแก่	แก้อาการคัน ศีรษะ	นำผลแก่มาเผาไฟ แล้วนำมาคั้นเอาแต่น้ำ นำไปหมักผมไว้ สักครู่ แล้วล้างออก
มะแว้งเครือ	<i>Solanum trilobatum</i> L.	ผลแก่	แก้ไอ ขับเสมหะ	ใช้ผลสด รับประทานครั้งละ 5-6 ผล
หนอนตายหยา	<i>Stemona tuberosa</i> Lour.	ใบแก่	แก้ปวดฟัน	ใช้ใบสด 2-3 ใบ เคี้ยว บรรเทาอาการ ปวดฟัน
กระชาย	<i>Boesenbergia rotunda</i> (L.) Mansf. A.	เหง้าแก่	บำรุงร่างกาย	นำเหง้าสดมาตำคั้น เอาน้ำ และผสม น้ำอุ่นดื่ม
ข่า	<i>Alpinia galanga</i> (L.) Willd.	เหง้าแก่	แก้กลาก เกาที่ ผิวหนัง	นำเหง้าแก่สดมาตำ กับเหล้าทาบริเวณที่ มีอาการ
ขิง	<i>Zingiber officinale</i> Roscoe.	เหง้าแก่	ขับลม แก้ท้องอืด	นำเหง้าแก่สดมา ปอกเปลือก หั่นเป็น แว่นๆ ต้มกับน้ำแล้ว ดื่ม
ไพล	<i>Zingiber cassumunar</i> Roxb.	เหง้าแก่	แก้ปวดท้อง	นำเหง้าแก่สดมา ปอกเปลือก หั่นเป็น แว่นๆ ต้มกับน้ำแล้ว ดื่ม
เพชรสังฆาต	<i>Cissus quadrangularis</i> L.	เถา	รักษาริดสีดวง ทวาร	ใช้เถาสด ปอก เปลือก หั่น ต้มกับ น้ำดื่ม

3.1.2 ข้อมูลภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทย และการใช้สมุนไพรของหมอพื้นบ้าน

จากการสำรวจพบหมอพื้นบ้านของตำบลบ่อเงิน อำเภอลาดหลุมแก้ว จังหวัดปทุมธานี จำนวน 15 ราย ผลการวิจัยจากการสัมภาษณ์หมอพื้นบ้านพบองค์ความรู้ด้านการแพทย์แผนไทย ในการรักษาโดยใช้สมุนไพร และการรักษาโดยใช้พิธีกรรมความเชื่อ มีรายละเอียด ดังนี้

องค์ความรู้ด้านการแพทย์แผนไทยในการรักษาโดยใช้สมุนไพรของหมอพื้นบ้าน จำนวน 6 ราย ดังนี้

หมอพื้นบ้านรายที่ 1 อายุ 63 ปี ได้รับการสืบทอดองค์ความรู้จากมารดา โดยมีความเชี่ยวชาญในการใช้และผลิตยาลูกกลอนรักษาอาการไข้ ตัวร้อน ไอ และปวดเมื่อยร่างกาย มีประสบการณ์ในการผลิตยาลูกกลอนสำหรับรักษาโรคมาระมาประมาณ 30 ปี ยาลูกกลอนที่ผลิตมี 4 ชนิด ได้แก่

- ยางาน สรรพคุณ : แก้ไข้ ตัวร้อน
วิธีใช้ : ใช้ผสมน้ำกวาดคอ หรือรับประทานเป็นเม็ด ยาสุขุม ยาหอมแดง และยากรมพัก

- ยาสุขุม สรรพคุณ : แก้ไข้ แก้ไอ (สำหรับเด็ก อายุ 1-2 เดือน)

วิธีใช้ : ใช้ผสมน้ำกวาดคอ

- ยาหอมแดง สรรพคุณ : แก้ไอ (สำหรับเด็กโต และผู้ใหญ่) (รูปที่ 3)

วิธีใช้ : ใช้ผสมน้ำกวาดคอ หรือรับประทานเป็นเม็ด

- ยากรมพัก สรรพคุณ : แก้ท้องผูก แก้ปวดเมื่อยร่างกาย ปวดเอว

วิธีใช้ : รับประทานครั้งละ 1-3 เม็ด ก่อนนอน

หมอพื้นบ้านรายที่ 2 อายุ 74 ปี ศึกษาการใช้ยาสมุนไพรด้วยตนเอง ดูแลตนเองและคนในครอบครัว มีความเชี่ยวชาญในการใช้สมุนไพร

รักษาโรคเบาหวาน ความดันโลหิตสูง และโรคผิวหนัง ทวาร เช่น การใช้ว่านมหาเมฆ สดหั้นเป็นแวน ๆ รับประทานวันละ 3 แวน หรือนำไปดองเหล้า แล้วรับประทาน รักษาโรคริดสีดวงทวาร

หมอพื้นบ้านรายที่ 3 อายุ 62 ปี มีความเชี่ยวชาญในการใช้สมุนไพรรักษาอาการเจ็บป่วยจากการเป็นตะคริว หรืออุบัติเหตุที่เกิดจากการตกต้นไม้ โดยมีขั้นตอนในการรักษา ดังนี้

1) เอน้ำเย็นราดบริเวณที่มีอาการปวด

2) ดม้น้ำตะไคร้ร้อน ๆ จากนั้นนำไปราดบริเวณที่มีอาการปวด

3) ใช้เครื่องนวด (ไม้นวด) กดนวดบริเวณที่มีอาการปวด

หมอพื้นบ้านรายที่ 4 อายุ 65 ปี ได้รับการถ่ายทอดองค์ความรู้จากมารดา มีความเชี่ยวชาญในการรักษาโรคโดยใช้ยา “งานใหญ่” ซึ่งยานี้สามารถรักษาอาการอักเสบของฝี ช่วยลดไข้ บรรเทาอาการไอ และเจ็บคอ โดย ส่วนประกอบของงานใหญ่ ประกอบด้วยพริกไทย ดิปลี การบูร เทียนดำ เทียนแดง เทียนขาว มหาหิงค์ และสมุนไพรอื่น ๆ อีก 3 ชนิด จากนั้นนำมาบด และนำผงยาผสมน้ำ ใช้พรมมือทองเหลืองที่ได้รับสืบทอดจากมารดาในการอัดเม็ดยา แล้วนำยาที่ได้ไปตากแดดให้แห้ง

หมอพื้นบ้านรายที่ 5 อายุ 69 ปี ได้รับความรู้ในการรักษาโรคจากปู่ มีความเชี่ยวชาญในการรักษาโรคด้วยการใช้สมุนไพรในโรคปวดหลัง ปวดขา เบาหวาน ความดันโลหิตสูงด้วยรูปแบบยาต้ม ประกอบด้วย หมอน้อย (มันพระอินทร์) กะเม็ง ลูกใต้ใบ อย่างละเท่ากัน นำตัวยามานั้น นำไปตากแดดให้แห้ง แล้วคั่วแบบโบราณ เวลาจะดื่ม ใช้ยา 1 ช้อนแกง ใส่น้ำครึ่งลิตร ดม้น้ำต่างน้ำ

หมอพื้นบ้านรายที่ 6 อายุ 63 ปี มีความเชี่ยวชาญในการใช้สมุนไพรรักษาโรคเบาหวานและความดันโลหิตสูง โดยการใช้รากและต้น

แพงพวยขาว หั่นใช้เป็นท่อน ต้มดื่มต่างน้ำใช้ติดต่อกัน 1-2 สัปดาห์

รูปที่ 3 ตัวอย่างยาหอมแดงของหมอพื้นบ้านรายที่ 1 (รักษาโดยใช้สมุนไพร)

รูปที่ 4 อุปกรณ์ที่ใช้สำหรับกวาดยาของหมอพื้นบ้านรายที่ 8 (รักษาโดยใช้พิธีกรรมความเชื่อ)

และองค์ความรู้ด้านการแพทย์แผนไทยในการรักษาโดยใช้พิธีกรรมความเชื่อของหมอพื้นบ้านจำนวน 9 ราย สรุปดังนี้

หมอพื้นบ้านรายที่ 1 อายุ 76 ปี ได้รับการถ่ายทอดองค์ความรู้มาจากลุง มีความเชี่ยวชาญการรักษาด้วยการพ่นยารักษาโรคตาแดง เริ่ม ฐสวัสดิ์ และ

ปาดเมื่อยกล้ามเนื้อ โดยก่อนเริ่มพิธีกรรมการรักษาจะต้องประกอบพิธีกรรมโดยให้ผู้ที่มีการเจ็บป่วยตั้งคำครุ โดยนำเงิน 12 บาท ใส่พาน (ในพานประกอบด้วยดอกไม้, ธูป และเทียน) จากนั้นหมอจะหยิบขวดเหล้าขาว 28 ดีกรีแล้วท่องคาถา “นะโม ตัสสะ อะระหะโต อะระหะโต สัมมา สัมพุท ธัสสะ

(3 จบ) พุทโธ พุทโธ นะโมพุทธาเย” หลังจากนั้นจะอมเหล้าขาวแล้วฟันไปบริเวณที่มีอาการ ทำซ้ำรวมทั้งหมด 3 รอบ

หมอพื้นบ้านรายที่ 2 อายุ 65 ปี มีความเชี่ยวชาญวิธีการรักษาด้วยการกวาดยาโรคลง โดยก่อนเริ่มการรักษาผู้ป่วยจะต้องตั้งพานไหว้ครู ซึ่งประกอบด้วย เงินค่าครู 9 บาท รูป 9 ดอก เทียน 1 เล่ม และดอกไม้ 3 ดอก จากนั้นหมอจะผสมยาสำหรับกวาด ซึ่งประกอบด้วยเกลือตัวผู้ 1 เม็ด พิมเสน มะนาว และยาชื่อ “สุขุม” หลังจากนั้นหมอจะท่องคาถา ซึ่งการรักษาตามขั้นตอนดังกล่าวจะเกิดขึ้นเฉพาะตอนที่เข้าทรงเท่านั้น เมื่อกวาดยาเสร็จจะฟันด้วยเหล้าขาว โดยช่วงเวลาที่ทำการกวาดยาต้องทำก่อนพระอาทิตย์จะตกดิน

หมอพื้นบ้านรายที่ 3 อายุ 96 ปี องค์กรความรู้ที่เกิดขึ้นได้จากการศึกษาหาความรู้จากตำราเก่า หมอมีความเชี่ยวชาญการรักษาด้วยวิธีการพันยารักษาอาการไอ คันท่อ และโรคลง

หมอพื้นบ้านรายที่ 4 อายุ 69 ปี ได้รับการถ่ายทอดองค์ความรู้จากมารดาของพี่สะใภ้ มีความเชี่ยวชาญในการรักษาโรคต่อเนื่องด้วยวิธีการทางพิธีกรรมและความเชื่อ โดยช่วงเวลาที่ทำการรักษาจะต้องทำก่อนพระอาทิตย์จะตกดิน

หมอพื้นบ้านรายที่ 5 อายุ 76 ปี มีความเชี่ยวชาญในการรักษาโรคโรคลง และงูสวัด การรักษาจะใช้วิธีการพันยา โดยขั้นตอนการรักษาผู้ป่วยจะคือนอนเหยียดขาไปทางทิศตะวันตก หลังจากนั้นหมอจะใช้หมาก พลู เคี้ยวให้ละเอียดแล้วฟันบริเวณแผลโรคลงหรืองูสวัด พร้อมกับท่องคาถา (ตั้งนะโม 3 จบ) “พุท ธอน โมธอน ธอนด้วยนะโม พุทธาเย” หลังรับการรักษาแล้ว ผู้ป่วยห้ามโดนกลิ่นอาหาร หรือทำอาหารจนกว่าจะหาย

หมอพื้นบ้านรายที่ 6 อายุ 53 ปี ได้รับการถ่ายทอดองค์ความรู้จากย่าของสามี มีความเชี่ยวชาญในการกวาดยาเด็ก โดยการกวาดยานั้นต้องให้ผู้ปวยนอนหงาย หันหน้าไปทางทิศตะวันตก ใช้ยากวาด (2 เม็ด) ผสมน้ำมะนาว และเกลือ หลังจากนั้นท่องคาถา (ตั้งนะโม 3 จบ) “พุท ธงลงสังฆังลง นะ โมลง นะ โม นะโม จงหายไป” แล้วกวาดคอ

หมอพื้นบ้านรายที่ 7 อายุ 89 ปี ได้รับการถ่ายทอดองค์ความรู้ในการรักษาจากคนรู้จัก มีความเชี่ยวชาญการรักษาด้วยวิธีการพันยารักษาโรคลง งูสวัด การดับพิษไฟ น้ำร้อนลวก กวาดยาเด็ก และโรคลง โดยในการรักษาหมอจะท่องคาถากำกับการรักษาทุกครั้ง

หมอพื้นบ้านรายที่ 8 อายุ 68 ปี ได้รับการถ่ายทอดองค์ความรู้ในการรักษาจากแม่สามี มีความเชี่ยวชาญในการด้วยวิธีการกวาดคอรักษาอาการไอ ซึ่งในการกวาดคอแต่ละครั้งจะท่องคาถา (นะโม 3 จบ) และ “นะโม พุทธาเย” 3 จบ พร้อมกับกวาดคอ (รูปที่ 4)

หมอพื้นบ้านรายที่ 9 อายุ 81 ปี ได้รับการถ่ายทอดองค์ความรู้จากลุง โดยมีความเชี่ยวชาญในการดับพิษไฟในหญิงหลังคลอด ก่อนการรักษาจะตั้งนะโม 3 จบ และท่องคาถา

หมอพื้นบ้านทั้ง 15 คน ส่วนใหญ่มีอายุอยู่ในช่วง 63-85 ปี จบการศึกษาระดับประถมศึกษา ประกอบอาชีพเกษตรกรเป็นหลัก เป็นหมอพื้นบ้านที่ได้รับการยอมรับจากคนในชุมชน ได้รับการสืบทอดภูมิปัญญาการรักษาจากบรรพบุรุษสายตรง จำนวน 6 คน ได้รับสืบทอดภูมิปัญญาจากเครือญาติ จำนวน 3 คน ได้รับความรู้จากคนรู้จัก

หรือครูอาจารย์ จำนวน 3 คน และศึกษาหาความรู้ด้วยตัวเอง จำนวน 3 คน แต่ไม่ได้ถ่ายทอดองค์ความรู้ของตนเองให้แก่ผู้อื่น จากการสัมภาษณ์พบว่าเนื่องจากไม่มีผู้สนใจสืบทอด และคนที่มารับการรักษาลดน้อยลง และหันไปรักษาด้วยการแพทย์แผนปัจจุบันแทน หรือใช้สมุนไพรในการดูแลสุขภาพด้วยตนเอง

3.2 วิจารณ์ผลการวิจัย

ผลการศึกษาภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทยและการใช้สมุนไพร ตำบลบ่อเงิน อำเภอลาดหลุมแก้ว จังหวัดปทุมธานี

ประชาชนให้เหตุผลส่วนใหญ่ที่เลือกใช้สมุนไพร เพราะมีความสะดวกในการใช้ คิดเป็นร้อยละ 46.18 ซึ่งมีความสอดคล้องกับสาริโจน์ เพชรธณิ (2558) [3] ที่ทำการศึกษาวรรณกรรมการดูแลสุขภาพด้วยสมุนไพรไทยของประชาชนในจังหวัดนครศรีธรรมราช พบว่า เหตุผลในการเลือกใช้สมุนไพรไทยในการดูแลสุขภาพ คือ มีขั้นตอนไม่ยุ่งยากหรือสลับซับซ้อน ร้อยละ 28.8 ความรวดเร็วในการรักษา ร้อยละ 11.5 และพบว่าหมอพื้นบ้านทั้ง 15 คน มีอายุมากกว่า 50 ปี โดยอายุเฉลี่ยเท่ากับ 71 ปี จบการศึกษาระดับประถมศึกษา ประกอบอาชีพเกษตรกรเป็นหลัก และได้รับการสืบทอดภูมิปัญญาการรักษาจากบรรพบุรุษสายตรง จากเครือญาติ จากคนรู้จักหรือครูอาจารย์ และศึกษาหาความรู้ด้วยตัวเอง หมอพื้นบ้านมีความรู้ในการใช้ประโยชน์จากพืชสมุนไพร รวมถึงภูมิปัญญาในการรักษาด้วยวิธีการอื่น ๆ ได้แก่ การดัดพิษไฟในหญิงหลังคลอดการกวาดยา พิธีกรรมเป่ารักษา เช่น อาการปวดเมื่อย โรคเรื้อรัง โรคทาง และงูสวัด ยาชา และผลิตยาสมุนไพร มีรูปแบบยาเป็นยาลูกกลอน

และยาต้มยัดจับเส้นควบคู่กับพิธีกรรมเป่ารักษา และพิธีกรรมตัดต่อเนื้อ ทั้งนี้หมอพื้นบ้านยังคงทำการรักษาอยู่ และไม่ได้ถ่ายทอดองค์ความรู้ในการรักษา ซึ่งสอดคล้องกับ บุญศรี เลิศวิริยจิตต์ (2554) [4] ที่กล่าวว่า หมอพื้นบ้านอายุระหว่าง 63-85 ปี ได้รับการถ่ายทอดจากญาติในครอบครัว ใช้การรักษาโดยการเป่ารักษา และจ่ายยาสมุนไพร และสอดคล้องกับ สิริพันธ์ รุ่งวิชานวัฒน์ และอับดุลหาริม หมัดดู (2552) [5] ที่กล่าวว่าหมอพื้นบ้านจบการศึกษาในระดับประถมศึกษา องค์ความรู้ของหมอพื้นบ้านส่วนใหญ่ได้จากการสืบทอดมาจากบรรพบุรุษ หมอพื้นบ้านส่วนใหญ่จะเป็นหมอที่รักษาโรคเจ็บป่วยธรรมดาทั่วไป เช่น อาการปวดเมื่อย เคล็ดขัดยอก โรคเรื้อรัง และงูสวัด ลักษณะของสมุนไพรที่ใช้ในการรักษามีหลายรูปแบบ อาทิ ยาลูกกลอน ยาหม้อ หรือยาต้ม และสอดคล้องกับ จันทร์ทิรา เจริญชัย และคณะ (2556) [6] ที่พบว่า หมอสมุนไพร ส่วนใหญ่มีอาชีพหลักเป็นเกษตรกร ได้รับการถ่ายทอดความรู้เรื่องการใช้สมุนไพรมาจากบรรพบุรุษ นอกจากนี้จากการสอบถามการใช้ประโยชน์จากพืชสมุนไพร พบว่ามีการใช้สมุนไพรเฉพาะเป็นยารักษาโรค 31 ชนิด ซึ่งจัดอยู่วงศ์ ZINGIBERACEAE มากที่สุด ทั้งนี้ยารักษาโรคส่วนใหญ่ใช้วิธีการต้มในการปรุงยา ซึ่งมีความสอดคล้องกับสุภาพร พงศ์ธรพฤษ (2554) [7] ที่กล่าวว่า จากการรวบรวมข้อมูลการใช้ประโยชน์ของพืชสมุนไพร พบพืชสมุนไพรวงศ์ที่พบมากที่สุด คือ ZINGIBERACEAE โดยใช้เป็นยารักษาโรค ซึ่งยาที่ได้ส่วนใหญ่จะใช้วิธีการต้มมากที่สุด

4. สรุปผลการวิจัย

การใช้ประโยชน์จากพืชสมุนไพรของประชาชนในตำบลบ่อเงิน อำเภอลาดหลุมแก้ว จังหวัดปทุมธานี พบว่า มีประสบการณ์ในการใช้สมุนไพร ร้อยละ 67.60 มีเหตุผลที่เลือกใช้เพราะมีความสะดวกในการใช้ โดยแหล่งที่มาของข้อมูลในการใช้สมุนไพร ส่วนใหญ่มาจากครอบครัว และสมุนไพรที่นำมาใช้ส่วนใหญ่ได้มาจากบริเวณบ้าน และการรวบรวมข้อมูลการใช้ประโยชน์ของพืชสมุนไพร พบพืชสมุนไพรวงศ์ที่พบมากที่สุด คือ ZINGIBERACEAE ได้แก่ กระชาย ขมิ้นชัน จิง ข่า ไพล และจากการศึกษาภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทย โดยใช้การสัมภาษณ์หมอพื้นบ้านในตำบลบ่อเงิน อำเภอลาดหลุมแก้ว จังหวัดปทุมธานี

พบหมอพื้นบ้านที่ได้รับการยอมรับจากคนในชุมชน จำนวน 15 คน มีอายุเฉลี่ยประมาณ 71 ปี ส่วนใหญ่ได้รับการสืบทอดภูมิปัญญาการรักษาจากบรรพบุรุษสายตรง หมอพื้นบ้านทุกคนมีความรู้ในการใช้ประโยชน์จากพืชสมุนไพร รวมถึงภูมิปัญญาในการรักษาด้วยวิธีการอื่น ๆ ได้แก่ การดัดพิษไฟตอนอยู่ไฟ จำนวน 1 คน การกวาดยา จำนวน 3 คน พิธีกรรมเป่ารักษา จำนวน 3 คน ผลิตยาสมุนไพร จำนวน 6 คน นวดจับเส้นควบคู่กับพิธีกรรมเป่ารักษา จำนวน 1 คน และพิธีกรรมตัดต่อเนื้อ จำนวน 1 คน

อย่างไรก็ตามการศึกษานี้จะเป็นแนวทางในการศึกษาและเก็บรวบรวมองค์ความรู้ทางการแพทย์แผนไทย โดยการศึกษาในครั้งต่อไปจะศึกษาเชิงลึกในการใช้ประโยชน์จากสมุนไพรตามกลุ่มอาการของโรคและวิธีการรักษาที่เน้นตามกลุ่มอาการ

5. เอกสารอ้างอิง

- [1] กระทรวงสาธารณสุข.พระราชบัญญัติคุ้มครองและส่งเสริมภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทย พ.ศ.2542. (2542). 1 พฤษภาคม 2561. http://www.lbo.moph.go.th/rxthai/rxthai/law/law_home.html.
- [2] ดารณี อ่อนชมจันทร์. (บรรณาธิการ). การส่งเสริมพัฒนาการนวดพื้นบ้านในการดูแลสุขภาพและเสริมสร้างรายได้ชุมชน. นนทบุรี : กลุ่มงานการแพทย์พื้นบ้านไทย กรมพัฒนาการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือก กระทรวงสาธารณสุข. 2548.
- [3] สาโรจน์ เพชรมณี. พฤติกรรมการดูแลสุขภาพด้วยสมุนไพรไทยของประชาชนในจังหวัดนครศรีธรรมราช. รายงานสืบเนื่องประชุมวิชาการระดับชาติการแพทย์แผนไทย ครั้งที่ 1. สงขลา. 23-25 ธันวาคม 2558; 63-72.
- [4] บุญศรี เลิศวิริยจิตต์. คลังภูมิปัญญาหมอพื้นบ้านกับสมุนไพรชุมชนภาคอีสาน (รายงานการวิจัย). กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา. 2554.
- [5] สิริพันธ์ รุ่งวิชานวัฒน์ และอับดุลขาริม หมัดสุ. สารสนเทศที่เกี่ยวกับภูมิปัญญาพื้นบ้านทางการแพทย์แผนไทย : กรณีศึกษาอำเภอโคกโพธิ์ จังหวัดปัตตานี. วารสารวิชาการคณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์. ปีที่ 5 ฉบับที่ 1 ม.ค.-มิ.ย. 2552.

- [6] จันทร์ทิรา เจียรณชัย, ณัฐจิตา เพชรประไพ, นริศกษณ์ สุวรรณโนบล และศรัณญา จุฬาริ. การศึกษาภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทย การผดุงครรภ์แผนไทย และการใช้สมุนไพรของหมอพื้นบ้าน : กรณีศึกษาหมอพื้นบ้านรอบเขตพื้นที่เขื่อนน้ำพุง จังหวัดสกลนคร (รายงานการวิจัย). สกลนคร: มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีสุรนารี. 2556.
- [7] สุภาพร พงศ์ธรพฤกษ์. ความหลากหลายทางชีวภาพและการใช้ประโยชน์จากพืชสมุนไพร และผักพื้นบ้านบริเวณพื้นที่วนเกษตร ตำบลแม่พูล อำเภอลับแล จังหวัดอุตรดิตถ์. อุตรดิตถ์ (รายงานการวิจัย). อุตรดิตถ์: มหาวิทยาลัยราชภัฏอุตรดิตถ์. 2552.